

Opmerking van de auteur

Als mijn vader als kleine jongen in bed lag, hoorde hij de vliegtuigen overvliegen. Op de heenweg. Dan, in de kleine uurtjes van de morgen, op hun weg terug naar Duitsland. Hij woonde in het Engelse Kent, enkele kilometers ten zuidoosten van Londen. Hij is geboren in 1934 en was vijf toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak. De Britten noemden Kent ‘Bomb Alley’ omdat de Duitse oorlogsvliegtuigen op weg naar Londen over die county vlogen.

Het gebeurde regelmatig dat een bommenwerper die zijn doel niet had bereikt of niet al zijn bommen had gedropt ze tijdens de terugvlucht op een willekeurige plaats liet vallen. Op een dag landde zo’n verdwaalde bom in de achtertuin van mijn grootouders, maar hij kwam niet tot ontploffing. Hij lag daar gewoon, half begraven in de grond. Je zou denken dat een onontploffte bom in de achtertuin een opwindende ervaring moet zijn geweest voor een jochie van vijf met belangstelling voor alles wat mechanisch is.

Maar zo omschreef mijn vader het niet. Papa was wiskundige. En een Engelsman, dus de taal van emoties was niet bepaald zijn eerste taal. Het was meer als Latijn of Frans: een taal die je kon bestuderen en begrijpen maar nooit helemaal onder de knie kon krijgen. Nee, de gedachte dat een onontploffte Duitse bom in de achtertuin een opwindende ervaring was voor een jochie van vijf is mijn interpretatie van het verhaal over de bom, dat mijn vader me vertelde toen ik zelf vijf was.

Dat was aan het einde van de jaren zestig. We woonden in Southampton. Je werd nog overal herinnerd aan wat het land had doorgemaakt. In Londen zag je meteen waar de bommen waren geland. Op die plaatsen stonden foielelijke brutalistische bouwwerken plompverloren in eeuwenoude stratenblokken.

Bij ons thuis stond BBC Radio altijd aan. Ik had als kind de indruk dat er voortdurend oude generaals, parachutisten en krijgsgevangenen werden geïnterviewd. Mijn eerste korte verhaal ging over Hitler die nog leefde en het opnieuw op Engeland had voorzien. Ik stuurde het naar mijn grootmoeder in Kent, in wier tuin nog altijd een niet-ontplofte Duitse bom lag. Mijn moeder gaf me een standje toen ze hoorde wat voor verhaal ik had geschreven. Iemand die de oorlog had overleefd zat niet te wachten op een verhaal over de terugkeer van Hitler, zei ze.

Mijn vader nam mij en mijn broers eens mee naar een strand met uitzicht op het Kanaal, waar we door de overblijfselen van een fortificatie uit de Tweede Wereldoorlog kropen. Ik hoopte dat we kogels of patroonhulzen zouden vinden, of misschien zelfs het lichaam van een vermiste, aangespoelde Duitse spion.

Ik geloof niet dat we ooit onze fascinatie verliezen voor de zaken die ons bezighielden toen we klein waren. Bij mij is dat in elk geval niet gebeurd. Ik lees dwangmatig elke roman met het woord 'spion' in de titel. Toen ik enkele jaren geleden eens goed naar mijn boekenkast keek stond ik versteld van de hoeveelheid non-fictieboeken over oorlog die ik had verzameld. Historische bestsellers, maar ook specialistische geschiedkundige werken. Memoires die niet meer worden gedrukt. Academische teksten. En over welk aspect van de oorlog gingen veel van die boeken? Bommen en bombardementen. *Air Power* van Stephen Budiansky. *Rhetoric and Reality in Air Warfare* van Tami Davis Biddle. *Decision over Schweinfurt* van Thomas M.

Coffey. Hele planken vol militaire geschiedschrijving.*

Als ik boeken over een onderwerp verzamel, is het meestal omdat ik er iets over wil schrijven. Ik heb planken vol boeken over sociale psychologie omdat ik mijn brood verdien door over sociale psychologie te schrijven. Maar over oorlog heb ik nooit veel geschreven, en al helemaal niet over de Tweede Wereldoorlog en, nog specifiek, luchtoorlogen. Alleen hier en daar stukjes en beetjes.** Waarom? Ik zou het niet weten. Voer voor psychologen. Maar het simpele antwoord is dat het moeilijker wordt om een verhaal te vinden dat je wilt vertellen als een onderwerp belangrijk voor je is. De lat ligt hoger. En dat brengt ons bij *De Bommenwerpermafia*, het boek dat je hebt opengeslagen. Het doet me deugd om je te kunnen zeggen dat ik met *De Bommenwerpermafia* een onderwerp heb gevonden dat recht doet aan mijn obsessie.

Over het woord ‘obsessie’ wil ik nog iets zeggen. Dit boek is geschreven ten dienste van mijn obsessies. Maar het is ook een verhaal over de obsessies van anderen, over een van de grootste obsessies van de twintigste eeuw. Als ik kijk naar de onderwerpen waarover ik in de loop der jaren heb geschreven en die ik heb onderzocht, valt me op dat ik keer op keer word aange-trokken door geobsedeerde mensen. Ik houd van die types. Ik houd van de gedachte dat iemand alle zorgen en details van het leven van alledag opzijshift om zich te concentreren op dat ene ding dat precies in de contouren van zijn fantasie past. Geobsedeerde mensen kunnen ons weleens van het rechte pad

*Zo zou ik nog wel even kunnen doorgaan. Je hebt bijvoorbeeld echt iets gemist als je *Pearl Harbor: Warning and Decision* van Roberta Wohlstetter niet hebt gelezen.

**Ik heb over oorlog voeren vanuit de lucht gesproken in een aantal afleveringen van mijn podcast *Revisionist History*, waaronder ‘Saigon 1965’, ‘The Prime Minister and the Prof’ en de vier afleveringen die we in seizoen 5 maakten onder de naam ‘The Bomber Mafia’.

leiden. Ze hebben niet altijd oog voor het grote plaatje. Ze hebben soms de neiging om hun eigen agenda voorop te stellen. Toch denk ik dat we zonder obsessieve mensen geen vooruitgang, innovatie, vreugde of schoonheid zouden kennen.

Toen ik informatie verzamelde voor dit boek ging ik dineren met David Goldfein, de toenmalige stafchef van de Amerikaanse luchtmacht. Ik was in het Air House op het terrein van Joint Base Myer-Henderson Hall, in het noorden van Virginia, vanuit Washington D.C. gezien aan de overkant van de Potomac. Een groots huis in victoriaanse stijl aan een straat vol grootse huizen in victoriaanse stijl die in veel gevallen werden bewoond door hooggeplaatste figuren uit de Amerikaanse krijgsmacht. Generaal Goldfein had een aantal vrienden en collega's – andere hoge militairen – uitgenodigd om zich na de maaltijd bij ons te voegen. We zaten met zijn vijven in zijn achtertuin. Het waren bijna allemaal voormalige piloten. Veel van hun vaders waren piloten geweest. Ze waren de hedendaagse tegenhangers van de mensen over wie je in dit boek gaat lezen. In de loop van de avond begon me iets op te vallen.

Air House ligt vlak bij Reagan National Airport. Ongeveer om de tien minuten vloog er een vliegtuig over ons heen. Niets bijzonders, doodgewone commerciële passagiersvluchten naar Chicago, Tampa of Charlotte. En elke keer als er een toestel overvloog, keken de generaal en zijn kameraden omhoog. Een snelle blik. Ze konden zich niet inhouden. Obsessieve types. Mijn soort mensen.

De Bommenwerpermafia

Inleiding

‘Het werkt niet. Je ligt eruit.’

I

Ooit lag het grootste vliegveld van de wereld in het westelijk gedeelte van de Stille Oceaan, ongeveer 2200 kilometer van de Japanse kust, op een van de Marianen, een kleine groep tropische eilanden met namen als Guam, Saipan en Tinian. De Marianen zijn de zuidelijkste uitloper van een grotendeels onder water liggend gebergte, de toppen van vulkanen die vanuit de diepte van de oceaan omhoogsteken. Ze waren altijd te klein om voor wie dan ook van enig belang te zijn. Maar in het tijdperk van de luchtmacht werden ze plotseling enorm belangrijk.

In de Tweede Wereldoorlog waren de Marianen lang in Japanse handen, maar na een bloedige campagne werden ze in de zomer van 1944 ingenomen door het Amerikaanse leger. Eerst Saipan, in juli. Toen Tinian en Guam, in augustus. Vlak na de mariniers kwamen de Seabees aan land, het constructiebataljon van de marine. Ze gingen meteen aan de slag.

Binnen drie maanden hadden ze op Saipan een volledig operationele luchtbasis aangelegd: Isely Field. Toen werd op Tinian het grootste vliegveld van de wereld aangelegd, North Field, met vier landingsbanen van bijna drie kilometer. Tot slot verrees op Guam de basis die tegenwoordig Andersen Air

Force Base heet, de toegangspoort van de Amerikaanse luchtmacht tot het Verre Oosten. Toen kwamen de vliegtuigen.

Ronald Reagan deed destijds de voice-over bij oorlogsfilms. Een van die films ging over de eerste missies van de B-29, bijgenaamd het superfort. Reagan beschreef het kolossale toestel als een wereldwonder:

2200 pk in elk van de vier motoren. De brandstofcapaciteit van een ketelwagen. Een staart die twee verdiepingen hoog de lucht in gaat. Een romp die langer is dan die van een korvet. Ontworpen om méér verwoesting hoger, sneller en verder te vervoeren dan alle bestaande bommenwerpers. En om deze missie tot een goed einde te brengen, was dat ook precies wat er van haar werd gevraagd.

De B-29 kon sneller, hoger en (dat was het cruciale punt) verder vliegen dan alle andere bommenwerpers. In combinatie met de verovering van de Marianen betekende dat extra bereik dat de Amerikaanse luchtmacht voor het eerst sinds het begin van de oorlog in de Stille Oceaan Japan binnen schootsafstand had. Er werd een speciale eenheid in het leven geroepen om de bommenwerpervloot te beheren die nu geparkeerd stond op de Marianen, het Twenty-First Bomber Command. De briljante jonge generaal Haywood Hansell kreeg de leiding.

In het najaar en de winter van 1944 liet Hansell de ene aanval na de andere uitvoeren. Honderden B-29's scheerden over het oceaanoppervlak, wierpen hun lading uit boven Japan en keerden terug naar de Marianen. In de periode waarin Hansells piloten zich voorbereidden op de eerste aanvallen op Tokio vlogen Amerikaanse verslaggevers en cameraploegen naar de regio om verslag uit te brengen voor het thuisfront.

Ik citeer opnieuw Ronald Reagan:

De B-29's op Saipan waren als artillerie, gericht op het hart van Japan... De Japanners hadden net zo goed kunnen proberen de Niagarawatervallen tot stilstand te brengen. Het Twenty-First Bomber Command stond klaar om zijn eerste doelen te raken.

Maar op 6 januari 1945 arriveerde Hansells commandant, generaal Lauris Norstad, in de Marianen. Het was nog een primitieve boel op Guam: het hoofdkwartier bestond uit een aantal metalen keten op een heuveltje met uitzicht op de oceaan. Beide mannen moeten uitgeput zijn geweest, niet alleen vanwege de ontberingen maar ook door de last van hun verantwoordelijkheden.

Ik las ooit een passage waarin Arthur Harris, generaal van de Royal Air Force, beschreef hoe het was om luchtmachtcommandant te zijn in de Tweede Wereldoorlog:

Ik vraag me af of mensen die het niet zelf hebben meegemaakt zich ooit een voorstelling kunnen maken van de angstaanjagende mentale druk van de bevelvoering over een grote luchtmacht in oorlogstijd. Waar van een marinecommandant wordt gevraagd dat hij in de loop van een oorlog één of maximaal twee keer een belangrijke actie onderneemt, en een legercommandant misschien bij een veldslag per zes maanden of onder extreme omstandigheden een veldslag per maand betrokken raakt, moet de commandant van een eenheid bommenwerpers die elke vierentwintig uur volledig inzetten. [...] Het lijkt me beter om maar aan de verbeelding over te laten waar die dagelijkse druk toe leidt bij mensen die er jarenlang mee te maken hebben.

Daar zaten ze dan op Guam: Hansell en Norstad. Twee door de wol geverfde officieren, oorlogsmoe, aan de vooravond van

wat naar ze vurig hoopten het laatste hoofdstuk van de oorlog zou zijn. Hansell bood aan Norstad een korte rondleiding te geven. Even op het strand staan en de gloednieuwe, uit de jungle gehakte landingsbanen bewonderen. Bijpraten over de tactiek, de plannen. Norstad zei nee. Hij wilde een persoonlijkere kwestie bespreken. Het was een moment dat Haywood Hansell nooit meer zou vergeten. Norstad keek hem aan en zei: ‘Het werkt niet. Je ligt eruit.’

‘Het was alsof de aarde onder me was weggezakt. Ik was kapot.’ Zo beschreef Hansell jaren later hoe hij zich op dat moment voelde. Toen kwam Norstad met de tweede klap, die nog harder aankwam: ‘Ik vervang je door Curtis LeMay.’

Generaal Curtis Emerson LeMay, achtendertig jaar oud, held van de bombardementen van Duitsland – Hansell kende hem goed. Ze hadden samen gediend in Europa. Hansell snapte dat de ingreep niet het gebruikelijke schuiven met de poppetjes van de leiding was. Het was een koerswijziging van honderdtachtig graden. Washington erkende ermee dat Hansell het helemaal verkeerd had gedaan. Hij werd op de vingers getikt. Want LeMay en Hansell waren absolute tegenpolen.

Norstad zei dat Hansell kon blijven als hij dat wilde, als LeMays rechterhand, maar die gedachte vond Hansell zo onvoorstelbaar kwetsend dat hij amper een woord kon uitbrengen. Norstad gaf hem tien dagen om zijn zaken af te wikkelen. Hansell liep als verdwaasd rond. Toen hij op zijn laatste avond in Guam iets meer had gedronken dan hij gewend was, zong hij met gitaarbegeleiding van een jonge kolonel voor zijn mannen: ‘*Old pilots never die, they just fly-y-y away-y-y-y.*’

Curtis LeMay vloog zelf in een B-29 naar het eiland. ‘The Star-Spangled Banner’ werd ten gehore gebracht. De piloten van het Twenty-First Bomber Command marcheerden langs voor inspectie. Een pr-medewerker stelde voor dat de twee generaals samen zouden poseren; het historische moment van

de machtsoverdracht moest worden vereeuwigd. LeMay had een pijp in zijn mond – hij had altijd een pijp in zijn mond – en wist niet wat hij ermee moest doen. Hij probeerde herhaaldelijk het ding weg te stoppen in zijn zak. ‘Generaal,’ zei een assistent, ‘zal ik uw pijp vasthouden als de foto wordt genomen?’

LeMay vroeg rustig: ‘Waar moet ik staan?’ De camera klikte en legde het moment vast. Hansell tuurde in de verte terwijl LeMay de grond bestudeerde. Twee mannen die overal wilden zijn behalve in elkaars gezelschap. Toen was het voorbij.

De Bommenwerpermafia is het verhaal van dat moment, wat eraan voorafging en wat erop volgde. Want de gevolgen van die machtsoverdracht zijn tot op de dag van vandaag voelbaar.

2

Technologische revoluties zijn vaak nogal verwarrend. Er komt een nieuw idee of een innovatie waarvan iedereen ziet dat die onze wereld op zijn kop gaat zetten. Internet bijvoorbeeld, of social media. In eerdere generaties de telefoon en de auto. De verwachting is dat de nieuwe uitvinding alles beter, efficiënter, veiliger, rijker en sneller gaat maken. En dat gebeurt inderdaad, in bepaalde opzichten. Maar dan gaan er al even onvermijdelijk ook dingen mis. Het ene moment worden social media met trompetgeschal binnengehaald als iets wat gewone burgers de kans geeft om een einde te maken aan tirannie, maar voordat je er erg in hebt worden social media gevreesd als een platform dat burgers de kans geeft elkaar te tyranniseren. De auto zou vrijheid en mobiliteit brengen, en deed dat ook enige tijd. Maar vervolgens woonden miljoenen mensen ver van hun werkplek en stonden ze dagelijks eindelijk lang in files. Hoe is het mogelijk dat technologie door al-

lerlei onverwachte en willekeurige redenen van het beoogde pad afdwaalt?

De Bommenwerpermafia onderzoekt hoe dromen verkeerd kunnen aflopen en waarom veelbelovende nieuwe ideeën zelden zacht in onze schoot landen, maar eerder keihard op de grond kwakken en in stukken breken. Hoewel het verhaal zich grotendeels afspeelt in oorlogstijd, is het geen oorlogsverhaal. Het is het verhaal over een Nederlands genie en de computer die hij maakte. Over een broederschap in hartje Alabama. Over een Britse psychopaat. Over chemisch onderlegde pyromanen in de kelderlaboratoria van Harvard. Het is een verhaal over de troep die onze dromen maken, de troep die we vergeten als we later terugkijken.

De kern van het verhaal wordt gevormd door Haywood Hansell, Curtis LeMay en hun pijnlijke ontmoeting in de jungle van Guam.

Hansell werd naar huis gestuurd. LeMay bleef. Het leidde tot de donkerste nacht van de Tweede Wereldoorlog. Lees hun verhaal en stel jezelf de vraag: wat zou ik hebben gedaan? Aan welke kant zou ik hebben gestaan?

Deel een

De droom

Hoofdstuk een

‘De heer Norden zat bij voorkeur in zijn werkplaats.’

I

Voor het begin van de oorlog die de wereld zou verslinden, in een periode vol angst en onzekerheid, kreeg de Amerikaanse krijgsmacht een uitzonderlijk man in het oog.

Hij heette Carl L. Norden. Norden schuwde de publiciteit. Hij werkte alleen en keerde van tijd tot tijd op cruciale momenten terug naar Europa om aan de keukentafel van zijn moeder te rommelen en te dromen. Hij bouwde een bedrijf op met honderden medewerkers. Na de oorlog liet hij alles achter zich. Er is over Norden geen enkele volledige biografie geschreven. Geen krant of tijdschrift heeft ooit een artikel aan hem gewijd.* Er staat nergens een standbeeld voor hem. Niet in Nederland, zijn geboorteland, niet in Zwitserland, waar hij zijn laatste jaren doorbracht, en zelfs niet in Manhattan, waar hij zijn belangrijkste werk verrichtte. Norden beïnvloedde de loop van een oorlog en inspireerde een droom die tot het einde van de eeuw zou voortbestaan. Het is onvoorstelbaar dat iemand die zo sterk zijn stempel drukte op de wereld daarna zo volledig uit beeld is geraakt. Toch gebeurde het. In een boek van 352 bladzijden over Nordens uitvinding wordt welgeteld één

* Ik heb in 2011 een TED Talk gehouden over Norden en zijn uitvinding.